

Het Paard van Marken in 2009.

De vuurtoren van Marken

door Peter Kouwenhoven

Het Paard van Marken, zoals hij in de volksmond wordt genoemd, is een van mijn favoriete vuurtorens. Hij staat op een unieke locatie: bovenop een terp, vrijwel geheel omsloten door water. Het karakteristieke bouwwerk is zeer fotogeniek en spreekt velen tot de verbeelding. In dit artikel beschrijf ik de boeiende geschiedenis van dit baken voor de scheepvaart.

In 1164 werd Markaland (grensland) bij zware storm van Waterland gescheiden door de Jurriaansvloed. Norbertijner monniken uit het Friese Hallum kochten het eiland in 1235 van de toenmalige Heer van Waterland. Zij bedreven er landbouw en veeteelt en stichtten voor de afzet van producten de handelsplaats Monnickendam, op het vasteland. Als bescherming tegen het water bedijkten de monniken het eiland en bouwden er twee grote boerderijen: het Oesthus en het Westhus, op hoogten van vier meter. Deze terpen of 'werven' werden steeds verder opgehoogd met huisvuil. Rondom de boerderijen verrezen in de loop van de tijd meer huizen. Aan de randen van de terpen werden deze op palen gebouwd. Ook nu nog zijn de vele werven en paalwoningen kenmerkend voor Marken. Nadat de monniken in 1345 door de Hollandse graaf Wil-

lem IV van het eiland werden verdreven, raakten de dijken in verval. Regelmatige overstromingen door zout zeewater maakten een einde aan de landbouw en veeteelt en de Markers zochten hun inkomsten in de zeevisserij. Omdat de bodem van Marken bestaat uit zeeklei op een weke ondergrond van laagveen, is het altijd bijzonder moeilijk geweest het eiland afdoende te beschermen. Vrijwel elk jaar stroomde Marken onder. De schade was niet altijd even ernstig, maar er zijn vele kritieke momenten geweest, waaronder de januaristorm van 1916, waarbij het niet veel scheelde of het hele eiland was verdwenen. De stormvloed van februari 1825 maakte duidelijk dat Marken een eigen haven nodig had. De toenmalige Visscherskolk bood onvoldoende bescherming aan de schepen. In 1830 kwam die haven er. De Marker vloot groeide daarna

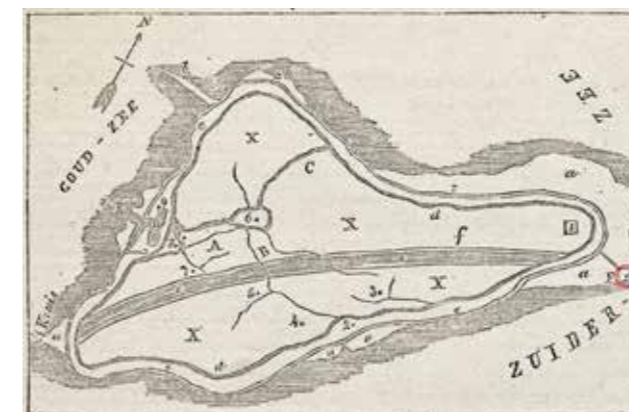
zo explosief dat al in 1837 een uitbreiding van de haven nodig was. In de periode 1853 tot 1860 is vervolgens ook nog een tweede havenkom gegraven. Het was toen een van de beste vissershavens van Nederland. Na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 was het gedaan met de visserij.

De oude vuurbaak

Voordat Marken zijn eerste vuurtoren kreeg, werd er al een vuur op een stookplaat brandend gehouden voor de scheepvaart. Het eiland was een belangrijk herkenningpunt op de vaarroute naar Amsterdam. Aan het eind van de zeventiende eeuw ontstond er, als gevolg van de sterk toegenomen scheepvaart op de Zuiderzee, behoefte aan verbetering van de kustverlichting. Schippers die de Zuiderzee bevoeren, de Admiraliteit, de Oost-Indische en de West-Indische Compagnie en de loodslieden van een aantal Zuiderzeehavens richtten daarom een verzoek aan het College van Pilotage om vuurbaken op te richten op Marken, bij de Geldersche Hoek (De Ven) en op het IJdoorn (bij Durgerdam). Het college heeft dit met een positief advies voorgelegd aan de Staten van Holland en West-Friesland. Bij verordening van 26 november 1699 bepaalden de staten dat deze drie vuurbaken, volgens de bijgevoegde bestekken, tegelijkertijd zouden worden gebouwd. Het werden drie identieke, vierkante stenen torens. Als enige van de drie kreeg de toren op Marken een kolenvuur. Op de andere twee moest men zich behelpen met een lantaarn met olielamp. Een kolenvuur geeft meer licht dan een olielamp maar is veel duurder in het gebruik.

Marken in 1770. De vuurbaak staat binnendijks.

Marken in 1853. De vuurbaak staat op buitendijks rietland.

De gedenksteen van de vuurbaak van 1700, bevestigd aan de buitenkant van de huidige vuurtoren.

Het College van Pilotage achtte de positie van Marken dermate belangrijk, dat de hogere kosten gerechtvaardigd waren. In 1809 kreeg Marken echter alsnog een lantaarn met olielamp. De VOC was in 1799 failliet gegaan, waardoor de scheepvaart op Amsterdam sterk verminderde. Het kolenvuur op Marken kon toen blijkbaar niet langer bekostigd worden.

De drie zogenoemde 'Suyderzeese Vuur Bakens' kregen een vrijwel identieke gedenksteen, met daarop de wapens van de opdrachtverlenende steden die zitting hadden in het College van Pilotage, een tekst over de initiatiefnemers en het jaar van oprichting (1700). De tekst op een marmere plaat onder het schild van de gedenksteen verschilde per vuurbaak. Op de plaat van Marken stond destijds: "En wierde de Eerste Steen gelegd door Nicolaes Witsen Lambertszoon den derden Juni des zelvens jaar". Na afbraak van de oude vuurbaak kreeg de gedenksteen een plek aan de zijkant van de nieuwe toren. De marmere plaat onder het schild is in 1967 wegens onherstelbare schade vervangen door de huidige blanco marmere plaat.

Buitendijks

De vuurbaak van Marken stond oorspronkelijk binnendijks. Het eiland heeft in de loop van de eeuwen veel geleden onder stormgeweld. Ter verdediging tegen het zeewater zijn op verschillende momenten extra dijken aangelegd een eindje achter de zeekering. Deze zogenaamde inlaagdijken fungeerden als tweede verdedigingslinie voor het geval er een dijkdoorbraak plaatsvond. In 1806 is op de oostpunt van het eiland een inlaagdijk van tweeënhalve kilometer aangelegd op een afstand van 100 meter van de buitendijk. De buitendijk brak op een gegeven moment door waardoor ongeveer 25 hectare land in de golven verdween. De inlaagdijk van 1806 is er nog steeds en vormt de huidige buitendijk rond de Noorderwerf. Het gevolg van de dijkdoorbraak was dat de vuurbaak een

De vuurtoren voor de verbouwing van 1918, met de lichtwachterswoning uit 1880.

eind buitendijks kwam te staan.

Een kaart van het eiland uit 1862 toont een lijn tussen de vuurbaak en de buitendijk. Vermoedelijk is dat een eerdere inlaagdijk, wat zou betekenen dat de vuurbaak al eerder dan 1806 buitendijks was komen te staan. De vuurbaak is dus in fasen verder van het eiland verwijderd geraakt. In eerste instantie vormde een houten brug over de buitendijkse gronden de verbinding tussen de vuurbaak en het eiland. In 1817 was het nodig om de loopbrug te verhogen om ook bij hoog water bij de vuurbaak te kunnen komen. In 1847 is er een verbindingsdam aangelegd, die ook nu nog de toegangsweg naar de huidige vuurtoren vormt.

De nieuwe vuurtoren

Op 29 augustus 1838 vond te Amsterdam de openbare aanbesteding plaats voor het afbreken van de oude vuurbaak op Marken en het bouwen van een geheel nieuwe toren met een daarbij behorende lichtwachterswoning. Het werk werd gegund aan de aannemer A. Koper uit Amsterdam.

Op de oude houten paalfundering werd een ronde stenen vuurtoren gebouwd, naar het ontwerp van Jacob Valk, de Inspecteur der Maritieme Gebouwen van het Loodswezen. Het bedrijf Maritz & Zoon leverde een lantaarn en een stilstaande Fresneloptiek van de vierde grootte. Boven de ingang van de toren werd een nieuwe gedenkplaat aangebracht, waarop te lezen is dat kapitein-luitenant-ter-zee jhr. Herman Adr. van Karnebeek, tijdelijk onderinspecteur van het Loodswezen te Amsterdam, de eerste steen heeft gelegd op 20 juni 1839 en dat het licht op 14 november

van hetzelfde jaar voor het eerst is ontstoken. Er is dus snel werk geleverd bij de bouw.

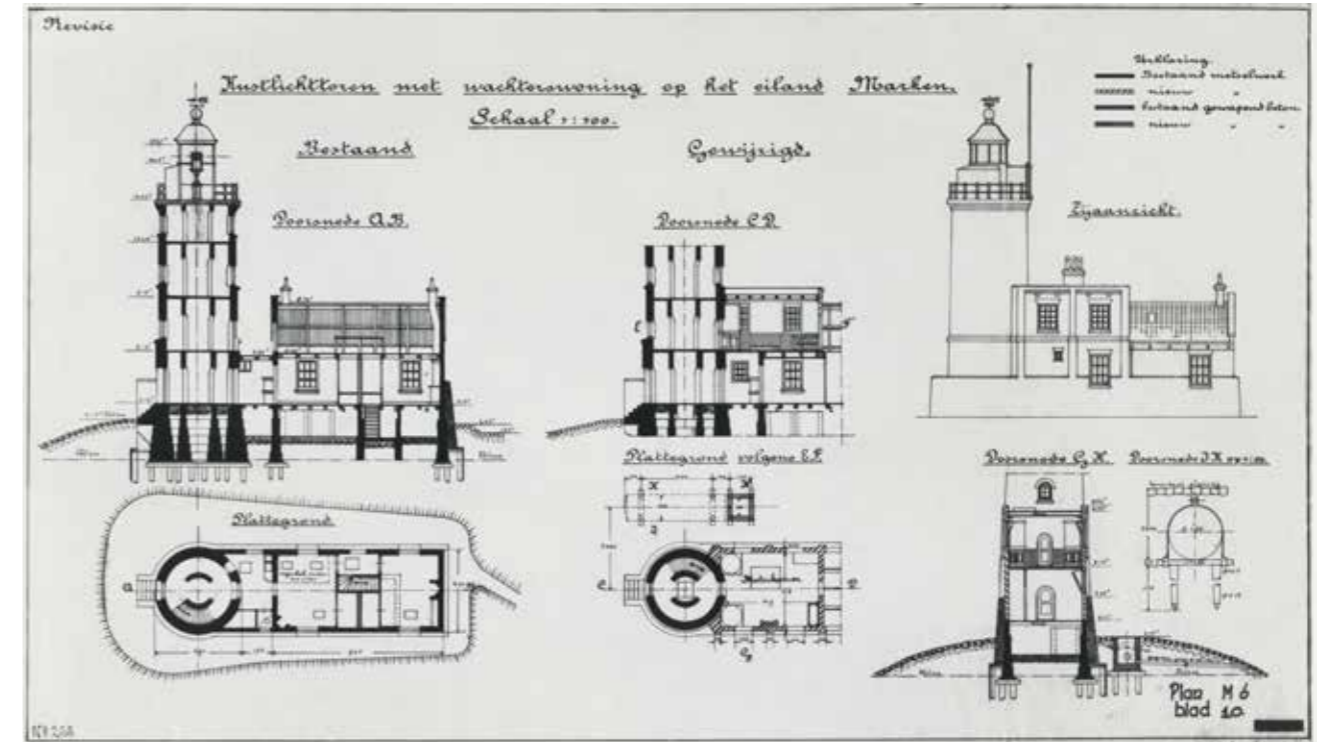
De lichtwachterswoning was eenvoudig, met slechts twee vertrekken, met ingebouwde bedsteden en kasten, en een zolder onder een schuin pannendak. De woning stond los van de toren en werd daarmee verbonden door een kleine gang. Deze verbindingsgang bood plaats aan een WC (secret) en een regenwaterton.

Op 31 december 1879 werd de lichtwachterswoning geheel verwoest door kruierend ijs. De lichtwachter en zijn gezin konden worden gered. In 1880 is een nieuwe woning gebouwd, sterk gelijkend op de eerste. Deze woning kreeg een vaste trap naar de zolder, die als slaapkamer was ingericht met een dubbele bedstede. Ook deze woning was met een kleine gang verbonden met de vuurtoren. Deze gang is later verbreed en als bijkeukentje in gebruik genomen.

Mistsignalen

In 1884 kreeg de vuurtoren een mistklok die aan de zuidoostkant van de toren werd bevestigd. Twee hamers zorgden voor het karakteristieke signaal van Marken: 35 slagen per minuut. De hamers werden aangedreven door een uurwerk in de toren, met een valgewicht dat om de anderhalf uur moest worden opgehesen. Op 1 december werd deze 'zelfwerkende' mistklok voor het eerst in werking gesteld.

In 1919 werd boven een van de ramen van het lichthuis een misthoorn geplaatst. De mistklok werd daarna alleen nog in noodgevallen gebruikt. Om de perslucht voor de

Een revisietekening van de verbouwing in 1918 waarbij er een motorkamer tussen de toren en de lichtwachterswoning is gebouwd.

De vuurtoren begin jaren '20, met de in 1918 gerealiseerde motorkamer en de misthoorn.

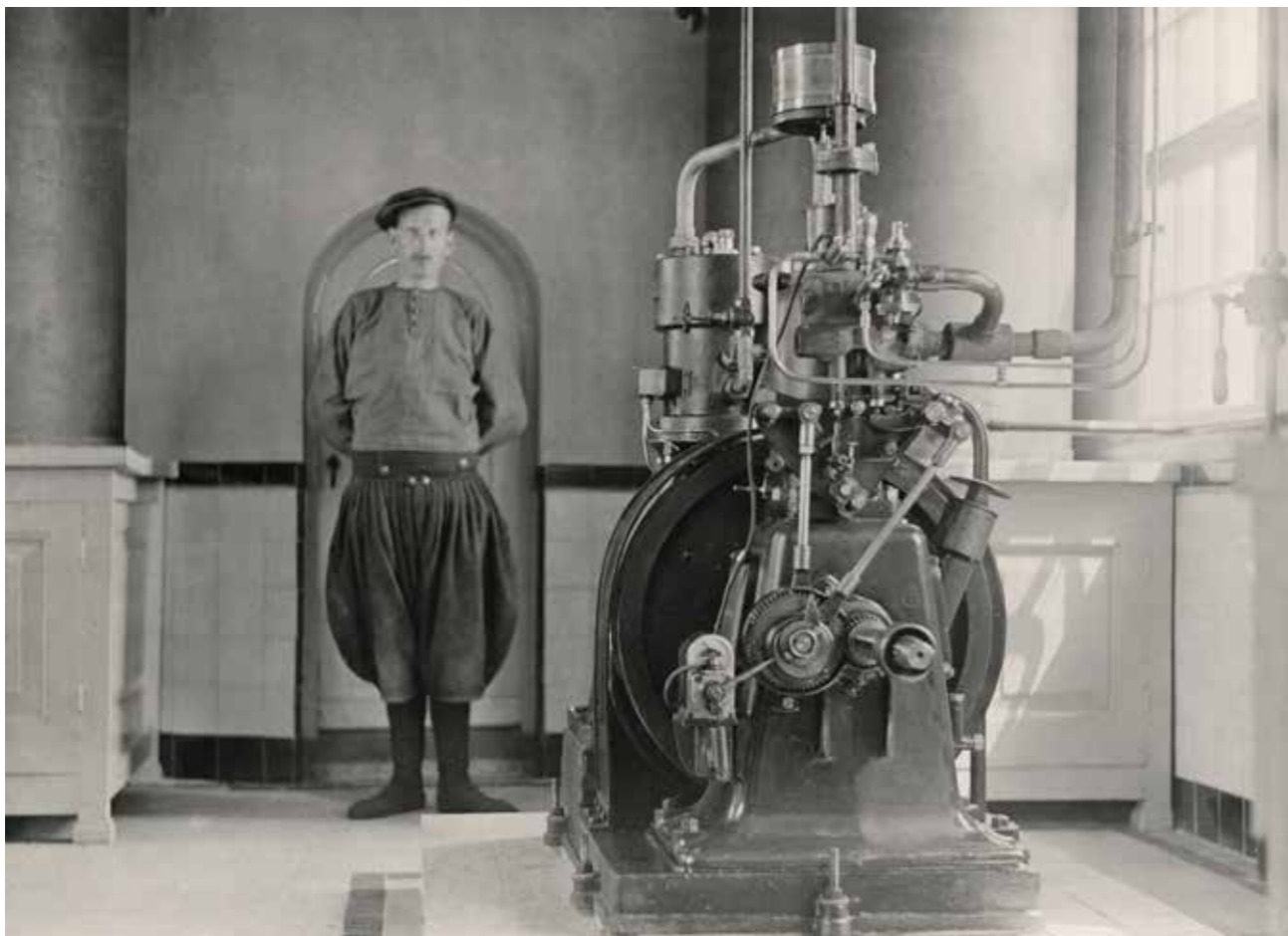
misthoorn te kunnen produceren werd een motorkamer gebouwd tussen de toren en de woning. Daarvoor moesten de topgevel van de woning en de schoorsteen worden afgebroken en de kap van de woning met 3,75 meter worden ingekort. Op een revisietekening uit 1918 is goed te zien welke veranderingen hebben plaatsgevonden. Het ontwerp van de motorkamer is van D. Jelsma. Aannemer D. Pereboom uit Marken voerde het werk uit. Het werk begon op 8 juli 1918, precies tegelijk met de start van de bouw van de machinekamer voor de misthoorn op Urk. Na vier maanden was de verbouwing gereed.

In de vloer van de motorkamer werd een zwaar funderingsblok van gewapend beton gemaakt voor de Boeschmotor die de luchtcompressor moest aandrijven. Om de Boeschmotor naar binnen te kunnen hijsen werd een stalen balk in het pand aangebracht. Deze hijsbalk is in de jaren dertig ook gebruikt bij de vervanging van de Boeschmotor door een Bronsmotor.

In het artikel over de misthoorn op Emmeloord in de herfsteditie 2016 van de Vuurboet heb ik beschreven hoe de productie van perslucht in zijn werk gaat. In dat artikel heb ik ook de gedachte van Aaldert Pol vermeld dat de Bronsmotor die nu in het Paard van Marken staat, afkomstig zou kunnen zijn uit het misthoorngebouwtje van Emmeloord. Dit blijkt niet juist te zijn. Volgens Piet Visser, de laatste torenwachter van Marken, stond de Bronsmotor

Het uurwerk dat de mistklok laat luiden functioneert nog steeds.

De Boeschmotor in de motorkamer in 1918, met op de achtergrond lichtwachter Klaas Visser.

De vuurtoren in 1923. De verbindingsdam naar het eiland is in 1847 aangelegd. Voor die tijd was er een houten loopbrug.

voorheen in een gemaal op Schokland.

In 1985 heeft Rijkswaterstaat zonnecollectoren geplaatst op de omloop van de toren, om de elektriciteit voor de misthoorn te leveren. De motor was niet meer nodig. Het mistsein op de toren werd in 2001 buiten gebruik gesteld. Thijs Spijker, de huidige bewoner van het Paard van Marken, heeft in 2008, na ruim drie jaar sleutelen, de oude Bronsmotor weer aan de praat gekregen. Tijdens Open Monumentendag laat Thijs de misthoorn weer loeien zoals vroeger. Een functie voor de scheepvaart heeft dit mistsein niet meer.

Het vuurtorenlicht

Om onderscheid te maken met andere vuurtorens is in 1890 het karakter van het licht veranderd van vast in onderbroken. De vaste optiek werd daartoe vervangen door een draailicht dat iedere 20 seconden gedurende 5 seconden verduisterd werd.

In 1901 kreeg de toren een nieuw lichthuis. Het lichttoestel, met klokwerktuig en kolom werden gedemonteerd en tijdelijk opgeslagen, om het na het gereedkomen van het nieuwe lichthuis weer terug te plaatsen. Het lichtkarakter bleef onveranderd. Gedurende de werkzaamheden heeft een tijdelijk licht gefunctioneerd, bestaande uit een lange mast bovenop de toren, waarin een hulplantaarn was gehesen.

De kuip van het lichthuis werd van binnen bekleed met vuren schroten. Aan de binnenkant van de ramen werden linnen gordijnen opgehangen, die overdag dichtgeschoven werden om het lichttoestel te beschermen tegen de zon.

De vuurtoren kreeg in 1921 een gasgloeilicht. In 1965 kwam er een aggregaat voor het opwekken van elektriciteit voor de lichtwachterswoning. Het licht van de vuurtoren bleef op gas branden. Pas in 1985 stak de lichtwachter voor het laatst met een lucifer het licht aan. In dat jaar kreeg de vuurtoren een elektrisch licht met automatische bediening, via een semafoonverbinding. De functie van vuurtorenwachter was overbodig geworden. De huidige optiek is een trommeloptiek van de vierde grootte. Het lichtkarakter is OcW8s: 2 seconden licht en 6 seconden duister.

In 1992 was het van 1901 daterende lichthuis geheel versleten en verroest en moest hoognodig vervangen worden. Rijkswaterstaat heeft een nieuwe koepel laten maken: een exacte kopie van zijn voorganger, maar nu met een verzinkte constructie die lang mee kan gaan. Met een drijvende bok werd het oude lichthuis van de toren getild en vervangen door het nieuwe exemplaar. Het oude lichthuis is bij de ingang van de haven neergezet. Er zit een licht in maar dat heeft geen nautische functie meer. Het komt dan ook niet voor op de lichtenlijst.

De vuurtoren in 1961, vlak na het gereedkomen van de verbouwing, waarbij de woning is vergroot met een houten opbouw en er flauw hellende pannendaken zijn aangebracht.

Kruierend ijs in 1971.

Verbouwing

In de jaren 1960-1961 vond opnieuw een verbouwing van de vuurtoren plaats. Voor een gezin met zes kinderen was de lichtwachterswoning te klein. Deze is daarom vergroot door het aanbrengen van een houten opbouw. Zowel de woning als de motorkamer kregen een flauw hellend pannendak, zodat het visueel meer een eenheid werd. Het ontwerp hiervan is van de toenmalige chef van de Bouwkundige Dienst van het Loodswezen, F. de Ruyter. Door deze verbouwing kreeg de vuurtoren zijn huidige karakteristieke vorm, die wel enigszins doet denken aan een paard. Vandaar de naam 'Het Paard van Marken'.

Kruierend ijs

De vuurtoren is in de loop van de tijd diverse malen belaagd door kruierend ijs. Wanneer na een vorstperiode de dooi invalt en het ijs begint te scheuren, worden de ijsschotsen onder bepaalde weersomstandigheden juist bij Marken tot grote stapels opgestuwd. Hoe verbazingwekkend snel dit gaat is te zien op een aantal video's op de website www.thijsvandetoren.nl.

De kracht die deze ijsmassa's kunnen uitoefenen op de vuurtoren is enorm. De eerder genoemde verwoesting van de lichtwachterswoning in 1879 is daarvan het meest extreme voorbeeld. In 1901 kreeg ook de vuurtoren zelf last van het kruierende ijs. Hij is een aantal centimeters van zijn fundatie gelicht.

Ook 1971 was een memorabel jaar. Op 1 januari bracht een ruim acht meter hoge ijsmuur de hele lichtwachterswoning in beweging. De ijsschotsen braken door de ramen en binnen de kortste keren lag er een meter ijs in de keuken. Het lichtwachtersgezin moest tijdelijk worden geëvacue-

De familie Visser in 1918. Achterste rij, van links naar rechts: Pieter Visser, Neeltje Peereboom-Visser, Dirk Peereboom, lichtwachter Klaas Visser. Voorste rij van links naar rechts: Neeltje A. Peereboom, Eeftje Visser-Visser.

eerd en het huis is daarna weer op orde gebracht. Kruierend ijs komt de laatste jaren niet zo vaak meer voor maar als het gebeurt is dat een toeristische attractie van formaat.

De bewoners van Het Paard

Na een aantal lichtwachters van de familie Jansen uit Marken en Pieter Oom uit Zijpe, heeft de familie Visser uit Marken zijn stempel gedrukt op het beheer van de vuurtoren. Op 1 oktober 1916 trad Klaas Visser in dienst als lichtwachter. In 1954, na 38 jaar trouwe dienst, ging hij met pensioen en heeft zijn zoon Klaas het lichtwachterswerk ruim een jaar op zich genomen. De oudere broer van Klaas jr., Pieter, nam op 1 december 1955 het stokje over. Op 31 december 1985 ging hij met pensioen. De laatste lichtwachter van Marken vertrok naar het dorp. Vervolgens heeft tot december 2001 de familie Kes, een gezin met twee kinderen, de lichtwachterswoning bewoond. In 2002 is de woning gerenoveerd. Sinds maart 2003 wonen de uit Marken afkomstige Thijs en Lilliane Spijker in Het Paard. Na een uitgebreide selectieprocedure kregen zij van Rijkswaterstaat een huurcontract. De belangstelling om op deze bijzondere plek te wonen was overweldigend maar de selectiecriteria waren streng. De toekomstige bewoners moesten om te beginnen

woningzoekenden zijn uit de gemeente Waterland. Daarnaast moesten ze voldoen aan de volgende eisen: een nautisch gevoel, een schippersachtergrond en de handigheid en bereidheid om te klussen in het gebouw en met dieselgeneratoren om kunnen gaan. Rijkswaterstaat doet het groot onderhoud, maar daarnaast is er ook van alles te doen.

Het Paard is niet aangesloten op de gangbare netwerken voor water en gas. Water en dieselolie worden per schip aangeleverd. De geiser wordt gevoed vanuit propaan-gasflessen. Lange tijd werd elektriciteit geleverd door een dieselaggregaat. Pas in oktober 2016 is de vuurtoren aangesloten op het provinciale elektriciteitsnet. Qua voorzieningen is het er enigszins behelpen maar daar staat tegenover dat Thijs en Lilliane op de 'mooiste plek van Nederland' wonen.

Bronnen:

- Peter Kouwenhoven, 2010. Vuurtorens, lichtschepen en kapen. Nautisch erfgoed van Nederland.
- Henry de Maison. Kustlichttorens langs de Nederlandse kust en de voormalige Zuiderzee. Handgeschreven.
- Archief van Piet Nota, West-Terschelling.
- www.thijsvandetoren.nl
- kleurenfoto: Peter Kouwenhoven
- zwart-witfoto's en kaarten: Henk Huis en Rijkswaterstaat